

УДК 37.013

Г. І. Фінін, кандидат філософських наук, доцент

РЕЛІГІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто основні підходи до релігійного компонента військової освіти. Досліджено феномен «релігії публічної освіти». Висвітлено особливості впливу релігії на процеси громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання в системі військової освіти. Запропоновано рекомендації щодо впровадження позитивного досвіду провідних країн з питань взаємодії світської і релігійної освіти та виховання.

Ключові слова: релігія, «громадянська релігія», військово-патріотичне виховання, навчальний план, система освіти, система військової освіти.

Актуальність проблеми. В. Астахова виділяє дві головні складові глобального виклику ХХІ ст., зверненого до цивілізації в цілому і освіти та виховання зокрема. Перша полягає в проблемі гармонійного єднання знання і віри, їх світоглядного синтезу, повернення людині сенсу її життя, віри у своє унікальне призначення та знання шляхів найбільш повної життєвої самореалізації. Це особливо важливо за умов активізації релігійного фундаменталізму, що набирає сили в усьому світі і виявляється у формі агресивного фанатизму, сповідує не стільки культ життя, скільки культ смерті, зводить самовбивство терористів-камікадзе та вбивство ні в чому не винних людей у результаті терористичних актів до рангу вищої відваги, яка нібито гарантує особисте безсмертя в раю після земного життя. Друга складова глобального виклику майбутнього полягає в необхідності єдності, конвергенції, духовної інтеграції людських спільнот, подолання їх роз'єднаності, ментальної світоглядної несумісності, постійної загрози конфронтації [1, с. 72].

Виходячи із зазначеного, необхідно звернутися до досвіду провідних країн щодо релігійного компонента освіти і військової освіти зокрема та його впливу на процеси громадянського, патріотичного і військово-патріотичного виховання, а також до дослідження можливостей наближення до головних пріоритетів європейської освіти, використання стандартів освіти, навчальних планів майбутніх військових та інших фахівців.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Українські релігієзнавці, філософи, соціологи, історики зробили важливий внесок у досліджувану тему – функціонування релігійної свідомості в житті суспільства. Наукові здобутки у вивченні певних «зрізів» цієї проблеми мають такі науковці, як В. Бондаренко, М. Бабій, О. Бучма, Л. Виговський, Є. Дулуман, М. Закович, С. Здіорук, В. Єленський, А. Колодний, Б. Лобовик, В. Лубський, М. Маринович, В. Пашенко, П. Саух, Л. Филипович, А. Черній, П. Яроцький та ін. [2; 5; 10].

Спостерігається збільшення досліджень, присвячених вивченню надзвичайно складного та неоднозначно сприйманого феномену «громадянська релігія». Одні науковці тлумачать громадянську релігію як відмову від цінностей «традиційної релігії», як спробу «американізувати» наше суспільне життя; інші відзначають її як одну з умов згуртування нації. Водночас елементи громадянської релігії ми знаходимо в різних сферах життєдіяльності суспільства. Найважною є суперечність між таким суспільним феноменом, як громадянська релігія, котрий впливає на суспільну свідомість, і його недостатнім філософським осмисленням.

Сучасне осмислення феномену громадянської релігії бере початок з праць американського соціолога і соціального філософа Р. Белла. Одним із визначень останньої у нього є таке: «Під громадянською релігією я розумію такі релігійні виміри, які характерні для життя кожного народу, за допомогою яких він інтерпретує свій історичний досвід у світлі трансцендентальної дійсності» [16, р. 2]. Власне, такої дефініції громадянської релігії з тією чи іншою мірою послідовності дотримуються й інші дослідники. Найбільш повно і докладно проблеми громадянської релігії та її взаємозв'язку з вихованням репрезентовано в роботах І. Задорожнюка, Д. Грищука, А. Колодного та ін. [3; 4; 10].

Теоретичні та методологічні засади громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання, основи формування системи військової освіти і, зокрема, військового виховання досліджують Я. Зорій, І. Колодій, Ю. Красильник, Р. Макаров, В. Маслов, М. Нещадим, О. Попович, Г. Темко, М. Томчук, В. Шевченко, В. Ягупов та ін. [10]. Разом із тим, незважаючи на наявність публікацій, вивчення релігійного компонента військової освіти не можна вважати вичерпаним.

Метою статті є спроба філософського аналізу релігійного компонента військової освіти та його впливу на процеси громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання.

Вклад основного матеріалу. Релігійна освіта та культура протягом тисячолітньої історії не тільки виконувала віроповчальні функції, а й тривалий час була рушієм науки, просвіти, високої духовної культури, сформувала фундаментальну базу освітньої доктрини, накопичила значний потенціал у справі виховання молодого покоління. Суспільні трансформації останніх десятиліть, пов'язані зі становленням України як незалежної держави, відкрили простір для відродження та розвитку традиційних для українського суспільства конфесій, які попри втрати, пов'язані з протидією їм з боку тоталітарної влади, зберегли значні можливості виконувати свої першочергові функції – проповідувати і навчати людей віри. Нинішній характер державно-церковних відносин і вільна діяльність релігійних організацій отримали нові можливості розвитку та вдосконалення цієї роботи, перш за все осмислення

та реалізації їх планів щодо участі церкви в навчально-виховному процесі в загальноосвітній системі та підготовці військових фахівців.

Незважаючи на розходження у взаємодії між світською і релігійною освітою в європейському просторі, можна виділити три групи країн стосовно бачення місця релігійного навчання в загальноосвітній системі. Перша група – відсутність такого навчання у школі (Франція). До другої групи належать країни, де наявне гарантоване державою віросповідне навчання у школі (Німеччина, Фінляндія, Польща, Австрія, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія). До третьої – країни, в яких наявне невіросповідне навчання у школі, що організовується і гарантується державою (Данія, Велика Британія, Швеція, Норвегія). У цих країнах релігійним вихованням опікується держава і катехизація є обов'язковою, хоча в деяких країнах воно здійснюється державою спільно з церквою (Велика Британія, Швеція).

Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що в контексті морально-психологічного, духовного, патріотичного підготування особового складу різних армійських формувань чільне місце посідають питання релігійного опікування, яке реалізується через інститут військових капеланів. Наприклад, в «Єдиному військово-дисциплінарному кодексі збройних сил США» зазначено, що командири всіх ступенів повинні суворо стежити за тим, як проводиться виховання їх підлеглих, звертаючи особливу увагу на релігійне виховання. Особи, які виявляють неповагу до релігії або гальмують проведення цієї діяльності, повинні притягуватися до суворой відповідальності. *Релігійна просвіта серед особового складу розглядається сучасними військовими фахівцями як одна із форм пом'якшення психологічного напруження, пов'язаного з функціонуванням складної армійської системи. Загалом капелани виконують подвійну функцію – забезпечують реалізацію військовослужбовцями їхніх релігійних потреб, а також консультують командирів з питань морально-психологічного стану військ.* Інститут військового священства успішно функціонує у США, Канаді, Німеччині, Нідерландах та ін. [5].

Особливе місце у дослідженні релігійного компонента освіти та військової освіти зокрема належить феномену громадянської релігії. Можна погодитися з Д. Грищуком, який стверджує, що місце релігійного компонента в освітньому процесі всіх рівнів у США досить важливе. Незважаючи на певні спроби секуляризації освіти в Америці, частка так званої «громадянської релігії» в школі все одно залишається значною. Слід сказати декілька слів про феномен «громадянської релігії». Уперше цей термін використав Жан-Жак Руссо наприкінці XVIII ст. [3, с. 175]. Відомий культуролог Р. Беллах оцінив цей феномен як «віру в Бога, котрий є заступником обраного народу, якими історично вважають себе громадяни США» [20]. Причому слід підкреслити, що почуття обраності та месіанства прищеплюються тут ще змалку в про-

цесі патріотичного виховання в родині та закладах дошкільної освіти. Сутністю «громадянської релігії» є віра в Бога, якого визнають і католики, і протестанти, і прихильники англіканської церкви, і православні, і навіть мусульмани, і буддисти. Це Бог, який поперед усього стоїть над нацією, рятує демократію. «Громадянська релігія» не бере за основу лише Біблію, а генерує спадщину багатьох вірувань про громадянськість, почуття обов'язку перед Богом і людьми та інші чесноти. У багатьох школах та вишах Америки є спеціальні молитовні кімнати, де представники різноманітних релігійних конфесій мають змогу молитися. Перед початком навчання в багатьох школах читають так звані мовчазні молитви до Бога, який є заступником Америки. Тому переконаність у протектораті Бога над США лежить в основі «віри в Америку», яка, у свою чергу, вивисується над практично будь-якою релігією та є ідеологічним ядром громадянської освіти в США [3; 8].

В. Легойда виділяє варіанти основних підходів до визначення змісту поняття «американська громадянська релігія». У першому підході під громадянською релігією розуміється певний набір сакральних ідей, символів та ритуалів, що приймаються переважно більшістю американців і є основою національної самоідентичності, а також слугує способом національної консолідації, не зачіпає особистих релігійних поглядів американців. Друге тлумачення пропонує розглядати американську громадянську релігію передусім як культ держави, у центрі якої знаходиться ідея обраності американської нації. Прихильники третьої точки зору вважають американську громадянську релігію компромісним альтернативним варіантом щодо традиційних вірувань, до того ж досить поверховим порівняно з традиційними релігіями. Дотримуються всіх трьох точок зору дослідники, спираючись на факт об'єктивного існування громадянської релігії в американському житті з початку американської історії. Представники четвертого напрямку виступають проти того, аби розглядати громадянську релігію як реально існуючий феномен, відкидають її власну онтологію і вважають концепцію громадянської релігії в кращому разі чимось на кшталт веберівського ідеального типу. Можливості використання даної концепції досить обмежені: вона застосовується більш для ретроспективного аналізу, ніж для перспективного прогнозування.

Отже, громадянська релігія США, згідно з Беллахом, – неконфесійний релігійний вимір (religious dimension) публічного американського життя, що є сутнісним відображенням американської нації та об'єднує всіх членів американського суспільства незалежно від їх віросповідання і конфесійної належності. В основі громадянської релігії знаходяться специфічні символи і ритуали, які оформлюють ідею богообраності американської нації і слугують зміцненню національної солідарності. Однією з найважливіших функцій громадянської релігії є функція легітимізації політичної влади. Беллах вважає

американську громадянську релігію способом розв'язання «релігійно-політичної проблеми в США». Сутність цієї проблеми полягає у тому, що політика більш за інші царини людської діяльності має відношення до межових питань, які прийнято називати питаннями життя і смерті. Релігія ж, у свою чергу, претендує на те, що її влада походить із джерела, яке перевершує всі земні авторитети [20, р. VI].

Усе це робить перетин двох сил у суспільстві практично неминучим. Громадянська релігія США, як уже зазначалося, і є способом розв'язання проблеми легітимності політичної влади. Відзначаючи, що в більшості товариств існує інституціалізований спосіб розв'язання даної проблеми, Беллах підкреслює: для визначення обсягу поняття «громадянська релігія» необхідно відповісти на питання, чи називати будь-яку форму такого інституціалізованого розв'язання проблеми легітимності політичної влади громадянською релігією або ця назва може бути застосована лише до деяких із цих форм [20, р. VII].

До речі, сам Беллах ні в роботі «Різноманіття цивільних релігій», ні в інших своїх працях на дану тему не дає однозначної відповіді на це питання, очевидно, вважаючи допустимими обидва тлумачення. При цьому навіть у разі більш широкого тлумачення він постійно підкреслює унікальність американського варіанта, яка виявляється у розмежуванні громадянської релігії з державою та конкретними конфесіями. Беллах вважає, що основний зміст і форма громадянської релігії США склалися вже за часів батьків-засновників і за їх безпосередньої участі. Хоча багато чого було запозичено ними з християнства, нова традиція, безумовно, не була християнською. Та й християнство самих батьків-засновників було вельми специфічним [20, р. VII]. Беллах вказує на те, що початкова відсутність експліцитно вираженої християнської домінанти не може бути зумовлена прагненням не образити почуття нехристиянським. Релігійний плюралізм колоній був вельми своєрідною поліфонією – у рамках загальнохристиянського світобачення, тому анонімний Бог громадянської релігії має цілком певний прототип – це біблійний Бог, хоча його дане трактування набагато ближче до розуміння Бога в Старому Заповіті, ніж новозавітного бачення Бога, який є Любов. Бог громадянської релігії, за словами Беллаха, більшою мірою має відношення до порядку, закону та права, ніж до спасіння і любові. До того ж важливо відзначити, що Бог не просто спостерігає, а, навпаки, активно цікавиться і введений в історію. Ще однією особливістю Бога громадянської релігії є те, що йому притаманна особлива турбота про Америку [16, р. 2].

Можна виділити такі постулати американської громадянської релігії:

– Бог існує;

– його воля може бути виявлена і реалізована через демократичні процедури;

- Америка – це головний інструмент Бога в сучасній історії;
- американці – Богом обраний народ, Новий Ізраїль: він перетнув океан і створив місто на пагорбі, яке слугує дороговказом для націй, що обрали шлях демократії;
- нація – це головне джерело самоідентифікації для американців як у релігійному, так і політичному сенсі [9].

Можна погодитися з думкою В. Легойди, за якою на символічному рівні аксіоматика громадянської релігії реалізується в таких ідеальних та матеріальних символах. До ідеальних символів належать вербальні: а) сакральні тексти: американська конституція, Декларація незалежності, Геттисберзька промова Лінкольна, Білль про права; б) особлива публічна політична риторика (God-talk, God words), яку використовують в інавгураційних промовах президентів, їх зверненнях до конгресу, публічних виступах політичних лідерів тощо, «понятійна» символіка («американська мрія», «свобода», «обраний народ», «місто на пагорбі») та невербальні: американський прапор, герб (велика державна печатка), посада президента та ін. Матеріальними символами є статуя Свободи, дзвін Свободи тощо. В особливу групу можна виділити людей, які є символами американської національної культури: батьки-засновники (Founding Fathers), перші президенти, президент-визволитель Лінкольн та ін. Ритуали громадянської релігії в США включають інавгурації президента та прийняття громадянства, День подяки, День незалежності, Президентський день, День пам'яті, День ветеранів та ін.

Патріарх американської соціологічної релігії В. Герберг (1898–1977) ще до Беллаха підкреслював, що особлива роль у прищепленні сакралізованих цінностей американського способу життя відводиться системі початкової і середньої освіти. Тут, на його думку, юному американцеві прищеплюють основні положення громадянської релігії (civic religion). Він стверджував на цій підставі: «Публічні школи стали майже священним об'єктом американського народу, вони допомагали відтворювати американців, і не було нічого важливішого від цього завдання. Американізм – якщо цим словом можна позначити глибоке бажання бути американцями – пізніше затьмарив релігію як найважливішу їх характеристику, хоча це знецінення релігії маскувалося за допомогою нової концепції, відповідно до якої релігія і наука – процеси паралельні, що зустрічаються лише в кінцевому рахунку» [19, р. 23]. Згідно з Гербергом, в Америці оформилася ціла «релігія публічної освіти», яка стала більш значущим чинником для більшості американської молоді, ніж релігія церков. Тут навчають не християнству, а «релігії демократії», релігії американського способу життя.

До 1917 р. в школах Російської імперії навчальний день щоразу розпочинався молитвою. Американські школярі замість «Отче наш...» щоранку

читають молитву такого змісту: «Я вірю в Сполучені Штати Америки як уряд народу, з народу і для народу; чия міцна сила похідна від згоди керованих; у демократію в Республіці; у суверенну “Націю під Богом” багатьох суверенних штатів; у досконалий союз, єдиний і неподільний; встановлення принципів свободи, рівності і справедливості, за які американські патріоти жертвували своїм життям і щастям. Я тому вірю, що моїм обов’язком є любити країну, підтримувати її Конституцію, коритися її законам, шанувати її прапор і захищати її проти всіх ворогів» [17, р. 175].

В англійському скороченому варіанті молитва виглядає так: «I pledge allegiance to the flag of the United States of America and to the Republic for which it stands, one nation under God, indivisible, with liberty and justice for all». Клятву написав 1887 р. баптистський священик Ф. Беллами, колишній голова комітету з освіти штату Нью-Йорк. Уперше її виголосили 12 жовтня 1892 р. 12 000 000 американських школярів на честь 400-річчя відкриття Америки Колумбом. За наполяганням «Лицарів Колумба» – ультрапатріотичної організації 1954 р. до клятви було внесено й слова «Нація під Богом», аби відокремити Сполучені Штати від «безбожного атеїстичного Радянського Союзу». Проголошення клятви спочатку супроводжувалося підняттям правої руки, однак через подібність цього жесту до гітлерівського вітання його замінили прикладанням руки до серця. Такий ритуал притаманний не тільки школярам: руку прикладають банкіри і президенти, солдати і студенти, практично всі доброякісні американці.

Слід підкреслити, що почуття обраності та месіанства прищеплюється тут ще змалку в процесі патріотичного виховання в родині та закладах дошкільної освіти. Велика увага в системі освіти США та інших провідних країн світу приділяється громадянській релігії, яка сприяє патріотичному та військово-патріотичному вихованню, що надає можливість формувати гідно-го і відданого своїй країні громадянина.

Феномен громадянської релігії вітчизняні вчені лише починають досліджувати. У зарубіжній та українській науковій літературі є різні підходи до розуміння сутності громадянської релігії. І хоча про громадянську релігію ведуть мову як про атрибут сучасного суспільства, та все ж поширеною стає думка, що ідея громадянської релігії постає разом з ідеєю державності і тією чи іншою мірою притаманна історії усіх державних утворень. У той же час можна погодитися з твердженням Т. Зінкевич, за яким ідеї громадянської релігії (у дещо видозміненій формі) притаманні і тим спільнотам, які, втрапивши державність, століттями виборювали її [7]. Якщо для прикладу взяти нашу історію, то досить згадати такі імена, як М. Костомаров, Т. Шевченко, М. Драгоманов та ін. У першій третині ХХ ст. однією з таких фігур був В’ячеслав Липинський (1882–1931) – видатний мислитель і громадсько-полі-

тичний діяч. Цікаво відзначити, що й саме розуміння В. Липинським сутності релігії якнайкраще відповідає моделі громадянської релігії. Остання постає як форма містицизму (єднання людини з Вищими Силами), яка ґрунтується на вірі в Бога. Для українського вченого соціальне життя неможливе, якщо немає тих, хто повеліває, і тих, хто перебуває в покорі. Релігія і є тим духовним чинником, на якому постає така суспільна будова. Таке розуміння релігії в концепції В. Липинського, яке можна витлумачити як широке, саме і пов'язане з проблемами творення суспільних, соціальних форм. А соціальність у спадщині вченого постає щонайперше у формі державності. У цьому контексті показовими є такі його слова: «Всі держави та великі культури розвивалися з розвитком релігії і падали з її упадком» [13, с. 234]. У другому випадку релігію можна тлумачити як форму морально-духовних настанов, джерелом яких є Бог. Однак у творчості В. Липинського цей аспект релігії не розгорнутий і не міг бути розгорнутий до рівня концепції, в якій би релігія розглядалася як спосіб духовного самовизначення особи чи спільноти у світі. Це немов передумова до організації належного соціального порядку.

Можна погодитися з твердженням, що сакральність етносу впливає майже з того факту, що його сприйняття не вписується в наявний, звичний, буденний стан речей [7]. Адже смерть одного з представників етносу не тлумачиться як смерть спільноти, тобто долається суперечність між часовим та вічним, і в такий спосіб формується уявлення про безсмертя спільноти взагалі та кожного з її представників зокрема (це одне з найважливіших положень громадянської релігії). Якщо згадати, що релігія як така на світоглядному рівні існує як розв'язання суперечностей між кінечністю та безкінечністю, між смертю і безсмертям, між неможливістю у певний час сягнути бажаного й отримати його опісля, то доходимо на перший погляд несподіваного висновку про те, що усвідомлення спільнотою свого буття вже в початках містить трансцендентальний сенс, адже будь-яка релігія (як ідеальний тип) саме й постає як відповідь на зазначені питання. У цьому й полягає передусім сутність громадянської релігії. Однак вона доповнюється власне релігійними положеннями і поза ними існувати не може. Хоча громадянська релігія і формується зазвичай на ґрунті певної конфесії, проте не тотожна їй.

Отже, громадянську релігію можна тлумачити як сакральний вимір одвічного прагнення нації до самоствердження, як освячення її волі до здобуття державності. Тут слід згадати твердження М. Вебера, згідно з яким нація як спільнота ґрунтується на почуванні, рівнозначним відповідником якої буває держава. Можна сказати й по-іншому: громадянська релігія – це сприйняття етносом свого буття як богоданного, а отже, й виправданого, належного, неминучого, в якому релігійні міфи, легенди, обряди переплітаються з певними соціально-політичними настановами. Бог у такій релігії виступає не тільки

як Творець світу, а й як охоронець нації. Прекрасним прикладом цього є слова молитви за Україну: «Боже, великий, єдиний, нам Україну храни!».

Громадянська релігія – це таке соціально-духовне утворення, що виражає сакральний вимір утвердження етносом (нацією) осібної державності, сприйняття спільнотою своєї дієвості як набутої, корені якої сягають трансцендентного одвічно-лінійного чину спільноти і в якому певні соціально-політичні настанови переплітаються з релігійними міфами, легендами, обрядами, ритуалами. Оскільки громадянська релігія є сакральним виміром життя нації, а як синонім до неї часто вживається термін «національна віра», то виникає запитання: чи не тотожне поняття *громадянська релігія* з поняттями *народна релігія та етнічна релігія*?

Інше бачення народного християнства відкривається у спадщині видатного українського історика М. Грушевського. Дослідники його творчості так означають цей феномен: «Українське християнство – це особливе релігійне утворення, що сформувалося протягом XIII–XVII ст. і виражає детерміновану соціальними і культурними обставинами життя українського етносу єдність ідей дохристиянського світогляду, християнства і побутуючих в Україні інших релігій» [11, с. 116]. Цей феномен учений визначав також як нове, народне християнство або ж народна релігія. Посилаючися на згаданих дослідників, підкреслимо, що така багатойменність виражає його сутнісні вияви. Терміни *нове християнство, нова релігія* означають один із різновидів християнства; поняття *народне християнство, народна релігія* вказують на соціальне підґрунтя нового християнського формоутворення, а термін *українське християнство* засвідчує ту принципову обставину, що цей різновид християнства за своїм культурним змістом є українським. Можна сказати й так: українське християнство – особливий вияв взаємовпливу загальнолюдських та національних культурно-духовних цінностей [11].

Якщо прийняти концепцію М. Грушевського і народне християнство тлумачити як різновид християнської релігії, то, звичайно, вона не може бути ототожненою з громадянською релігією. Проте в такій релігії, знову ж таки, якщо вона реально існувала, були наявні елементи громадянської релігії. Особливо це проглядається в уявленнях М. Грушевського про *народну церкву*, соціальними характеристиками якої були громадянськість, орієнтації на поступові суспільні течії, використання народної мови, незалежнення від чужинецьких урядових кіл та ін. [11]. Отож, етнічні (національно-державні) релігії не тотожні з громадянською релігією, національною вірою, але вони можуть виступити в ролі одного із чинників утвердження її в прямому або опосередкованому вигляді [10].

При аналізі релігійного компонента військової освіти для нас дуже важливим є звернення до навчального плану в широкому (прихований курикулум

«hidden curriculum») та вузькому сенсах цього поняття. Прихований навчальний план – незримий, але, як і явний навчальний план, реальний зміст освіти. Зміст знання, яке транслюється в рамках прихованого навчального плану, не сприймається об'єктами навчання, часто передається невербально або через прихованість структури дискурсу. Саме освітні практики є провідниками поширення змісту прихованого навчального плану. Прихований курикулум відрізняється від явного імпліцитним або неусвідомленим змістом знання, що транслюється учням. Інформація в прихованому курикулумі передається невербально або криється в глибинних структурах дискурсу. Прихований курикулум, за О. Ярською-Смирноюю, може бути структурованим таким чином: по-перше, організація самого навчального закладу; по-друге, власне зміст навчальних програм і підручників; по-третє, стиль та особливості комунікації у викладанні. Отже, прихований курикулум може бути інтерпретований як мета-комунікація – сукупність дискурсивних практик, за допомогою яких здійснюється соціальний контроль. Важливе місце у структурі прихованого курикулуму відведено педагогічним працівникам у військових навчальних закладах та військовій освіті взагалі, традиційним відносинам з представниками різних конфесій.

Говорячи про спроби інкорпорації релігійного компонента в систему освіти, слід брати до уваги й світський характер нашої держави та освіти. Маємо достатньо прикладів, коли цей важливий принцип порушується через освячення, ритуалізацію релігійними організаціями державних заходів, зокрема, й під час офіційного відкриття нових шкіл, навчальних закладів; початку навчального року; участі представників окремих конфесій у ритуалі випуску молодих офіцерів.

У цьому разі забувається фундаментальне правило: базова цінність демократичного суспільства – світськість. Світськість постає одним із суттєвих чинників забезпечення і гарантії свободи совісті, зокрема і в системі освіти – соціального інституту, який сьогодні є найважливішим в аспекті соціалізації особистості. Отже, принцип світськості постає у правовому полі держави гарантією самостійності і свободи кожного вільно ухвалювати відповідні рішення, самовизначатися у світоглядно-духовній сфері без втручання владного чинника. Світська держава має забезпечувати такий стан речей, за якого жодна конфесія, а тим більш жодна владна структура, не могли б нав'язувати будь-кому певні конфесійно обґрунтовані моральні, культурно-духовні засади, певну віросповідну ідентичність. Тому учні, як і студенти і курсанти військових та інших навчальних закладів, повинні мати ґрунтовні наукові знання про релігію, її конфесійні вияви, напрями, течії, знати їх історію, базові положення їх учень, моральні настанови. Збагачення знаннями про релігії в системі військової освіти мусить дати майбутнім офіцерам

«якісний інтелектуальний багаж», на базі якого вони могли б вільно виносити свої судження щодо релігійних питань, зокрема і морально-етичного виміру, ефективно проводити роботу з навчання та виховання підлеглих багатьох конфесій.

Цьому можуть сприяти обов'язкове та факультативне викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін у військових навчальних закладах. Компоненти морально-етичного вчення різних конфесій мають бути повноцінно відображені у вивченні предметів соціально-гуманітарного спрямування. Однак викладання релігієзнавчих курсів має бути позаконфесійним. На сучасному етапі розвитку військової освіти є певні досягнення щодо взаємодії релігійних конфесій у процесі підготовки сучасного військового фахівця. Так, у листопаді 2012 р. в Одесі на території Військової академії сухопутних військ України відбулися щорічні збори військових священнослужителів Української Православної Церкви. Владика Августин, представник Синодального відділу у взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, наголосив на тому, що в цьому році співробітництво зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України не припиняється і в деяких питаннях вийшло на новий рівень співробітництва. У той же час конфесійне різноманіття віруючих військовослужбовців створює значні труднощі у забезпеченні рівних умов для задоволення їх релігійних потреб.

Висновки. Проблема інкорпорації релігійної складової у національну освітню систему та військову освіту врегульовано лише частково, та й то здебільшого шляхом самоорганізації спільноти. Залишається ще досить моментів, які потребують свого вирішення, зокрема питання правового характеру. Проблема взаємодії церков, релігійних та світських організацій, а також військових навчальних закладів набула широкого розголосу на початку 90-х рр. ХХ ст. і з того часу активно дискутується в українському суспільстві. Проблема складна, неоднозначна та суперечлива. Ні в середовищі експертів, ні серед політиків та законодавців, представників військової освіти, ні на рівні громадської думки не спостерігається однозначності її розуміння. У той же час у системі освіти США та інших провідних країн світу велика увага приділяється релігійному компоненту, що сприяє патріотичному та військово-патріотичному вихованню, надає можливості формувати гідного і відданого своїй країні громадянина та військовослужбовця. Дослідження зарубіжного досвіду впливу релігії на процеси громадянського, патріотичного та військово-патріотичного виховання в системі освіти може бути корисним для розв'язання проблем реформування вітчизняної системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова В. И. Глобальные проблемы человечества как фактор трансформации образовательных систем / В. И. Астахова // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Х. : НТУ «ХП», 2002. – Вип. 3. – С. 72–98.
2. Виговський Л. А. Релігія як суспільно-функціонуючий феномен : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Л. А. Виговський ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2004. – 32 с.
3. Гришук Д. Г. Досвід громадянської соціалізації молоді в школах США як важливий чинник міжкультурного діалогу в сучасному українському освітньому просторі / Д. Г. Гришук // Вісн. ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – № 13 (224), ч. I. – С. 175–179.
4. Задорожнюк И. Е. Гражданская религия и патриотическое воспитание в системе образования США / И. Е. Задорожнюк // Высш. образование в России. – 2007. – № 9. – С. 150–155.
5. Здіорук С. І. Роль релігійних чинників у поступі українського соціуму. Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / С. І. Здіорук, В. В. Токмак, О. М. Литвиненко. – К. : НІСД, 2011. – 20 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Relyg_chyn-56e51.pdf.
6. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття : монографія / С. І. Здіорук. – К. : Знання України, 2005. – 552 с.
7. Зінкевич Т. С. Ідеї В'ячеслава Липинського в контексті дискурсу про громадянську релігію / Т. С. Зінкевич // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. філософія. – Вип. 130. – С. 130–139.
8. Зорн Дж. Путь молодежи к лидерству : учеб. пособие / Дж. Зорн. – Нэшвил, 1998. – 384 с.
9. Ильин В. Теории социального неравенства [Глава «Религия как механизм социального структурирования общества»] [Електронний ресурс] / В Ильин ; teid d.g. (ed.). Dictionary of christianity in America. Downers grove, Illinois, 1990. – Режим доступу: <http://socnet.narod.ru/library/authors/ilyin/neravenstvo/content.htm>.
10. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. – Львів : СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
11. Кондратик Л. «Українське християнство» Михайла Грушевського (філософсько-соціологічний аналіз) / Л. Кондратик, О. Кондратик. – Луцьк, 2006. – 168 с.
12. Легойда В. Р. «Гражданская религия» в США: генезис и основные характеристики / В. Р. Легойда // Государство. Церковь. Религия. В России и за рубежом. – 1999. – № 4. – С. 88–101.
13. Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський // Політол. читання. – 1994. – № 1. – С. 216–264.
14. Релігія – Світ – Україна : кол. моногр. : в 3 кн. Кн. 3: Релігійні процеси в перспективі їх виявів / за наук. ред. А. Колодного і Л. Пилипович // Укр. релігієзнавство. – 2012. – № 61. – 550 с.
15. András Máté-Tóth Civil Religion in Central and Eastern Europe: an application of an American Model [Електронний ресурс] / András Máté-Tóth, Gábor Attila Feleky // Americana – E-Journal of American Studies in Hungary Volume V, Number 1, Spring 2009. – Режим доступу до журн.: <http://www.americanaejournal.hu/vol5no1/mate-toth-feleky>.

16. Bellah R. The broken convenan: American civil religion in time of trial [Електронний ресурс] / R. Bellah. – N. Y., 1975. – 362 p. – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35953>.
17. Brogan D. The American character / D. Brogan. – N. Y. : Random House, 1975. – 217 p.
18. Campbell D. E. Why we vote: how schools and communities shape our civil life / D. E. Campbell. – Princeton : Princeton university press, 2006. – 267 p.
19. Herberg W. Religion and education in America / W. Herberg // Religious perspectives on American culture. – Princeton, 1961. – 188 p.
20. Robert N. Bellah. Civil religion in America / N. Bellah Robert // Journal of the american academy of arts and sciences, from the issue entitled, «Religion in America» / Varieties of civil religion. Ed. Robert Bellah and Philipp Hammond. Sf: Harper and Row, 1980. – 294 p.

РЕЛИГИОЗНЫЙ КОМПОНЕНТ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Финин Г. И.

Рассмотрены основные подходы к религиозному компоненту военного образования. Исследован феномен «религии публичного образования». Проанализированы особенности влияния религии на процессы гражданского, патриотического и военно-патриотического воспитания в системе военного образования. Предложены рекомендации относительно внедрения позитивного опыта ведущих стран мира в сфере взаимодействия светского и религиозного образования и воспитания.

Ключевые слова: религия, «гражданская религия», военно-патриотическое воспитание, учебный план, система образования, система военного образования.

THE RELIGIOUS COMPONENT OF THE MILITARY EDUCATION: PHILOSOPHICAL ANALYSIS.

Finin G. I.

The subject of the article shows the main approaches of the religious component of military education. The phenomenon of «religion of public education» is analyzed. The article reviews specifics of civil, patriotic and military – patriotic education of the military education system. It also offers recommendations about the introduction of the positive experience of leading countries on the issues of the interaction of civil and religious education.

Key words: religion, «civil religion», military-patriotic education, curriculum, educational system, the military education system.

